

ספר המצוות לרמב"ם (שורש ה)

השרש החמישי שאין ראוי למנות טעם המצוה מצוה בפני עצמה: פעמים יבוא בטעמי המצות דמיון לאוין ויחשוב בהם שהם מכלל מה שיימנה ביחוד. וזה כאמרו (תצא כד, ל"ת שנו) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וכו' ולא תחטיא את הארץ. אמרו ולא תחטיא את הארץ הוא טעם לאסור מה שקדם כאילו יאמר כי אתה אם תעשה זה תרבה ההפסד בארץ. וכאמרו (קדושים יט, ל"ת שנה) אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ. שאמרו לא תזנה הארץ הוא טעם כאילו יאמר שטעם איסור זה כדי שלא תזנה הארץ. וכן אמרו (ס"פ שמיני, ל"ת קעט) ולא תטמאו בהם ונטמאתם במ אחר זכרו איסור המינים שנאסרה אכילתם ונתן טעם לזה ואמר לא תטמאו באכילתם כאילו הוא יספר כי עשות זה שהזהיר ממנו הוא טומאת הנפש. ובבאור אמרו בספרי באמרו יתעלה אחר שהקדים האזהרה (רצה) מקחת כופר לרוצח (מסעי לה) ולא תטמא את הארץ. מגיד הכתוב ששפיכות דמים מטמא את הארץ. הנה כבר התבאר כי זה הלאו הוא טעם הלאו הקודם, לא שהוא דבר אחר. וכן אמרו (ר"פ אמור, ל"ת קסה) ומן המקדש לא יצא ולא יחלל. הא אם יצא חלל. וכבר טעה זולתינו בזה השרש גם כן ומנה אלו הלאוין כלם מבלתי השתכלות. ואמנם יבוש מי שמנה אותם כשישאלוהו ויאמרו לו זה הלאו מאי זה דבר מזהיר ולא יהיה לו אז מענה כלל. ובזה יתבאר ביטול מנינו. וזה מה שכוונו לבארו בשרש הזה:

השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש ה

ואני אומר בזה העיקר מה שאומרים החכמים (כתובות נד א) לכאורה כוונתה משמע וכי מעיינת ביה שפיר לאו הכי הוא. שלא ראינו לרבותינו בתלמוד שיתפשו לאוי החורה מיותרים להיותם טעם ללאו שקדמם א"כ יצאו להוסיף או לגרוע כלומר שנתלמד דין מחודש מן הטעם ההוא כענין שחלקו (סנה' כא א) בלא ירצה לו נשים ולא יסור לזכו שזה הלאו השני ודאי טעם למניעה שקדמה מרצוי הנשים ואעפ"כ נחלקו בו חכמי ישראל שר' יהודה דורש מה טעם לא ירצה משום לא יסור ולימד שמרצה הוא נשים ובלבד שלא יהו מסירות את לבו כלומר שתהיינה בדוקות בכשרות ור' שמעון דורש אותו לאו בפני עלמו אמר אפילו אחת ומסירה את לבו לא ישאנה אם כן למה נאמר לא ירצה דאפילו כאציגיל. הנה עשאו לאו בפני עלמו ליחורו. ועוד לדבריו ראוי הוא שנאמר גם בזה מה טעם לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה משום ולא תחטיא את הארץ אשר י"י אלהיך נותן לך נחלה ואם כן אינו אסור בחולה לארץ. כמאמרם (שם) מה טעם לא ירצה משום לא יסור. ומה טעם לא יקח משום לא יחלל ואם לא בעל אינו לוקה (קדושין עח א). וכן (מסעי לה) לא תחניפו את הארץ ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה. ואם כן כבר נחיר כל זה בחולה לארץ מפני שאין הטעם שפירש באיסורם נוהג אלא בארץ. אלא כולן מניעות בפני עלמן. וכבר מנה הרב עלמו ז"ל לאוין שהם צוותי טעם יותר מאלו. אבל רבותינו ז"ל עושים אותם מניעות כמו שאמרו בגמרא יומא (עב א) אמר רחבה אמר רב יהודה המקרע בגדי כהונה לוקה שנאמר לא יקרע מתקיף לה רב אחא בר יעקב דילמא הכי קאמר רחמנא עבד ליה שפה כי הכי דלא ליקרע מי כתיב כדי שלא יקרע. וכן אמרו שם המזיח חשן מעל האפוד לוקה והמסיר צדי ארון לוקה. וצבולן הקשו שהם טעמים למנוה שקדמה דהכי קאמר רחמנא עבדינהו שפיר כדי שלא יזח ולא יסורו והשיבו מי כתיב שלא יזח ושלא יסורו.

השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש א

ואחרי זה אומר כי הרב השיב על בעל ההלכות ז"ל ארבע תשובות יפות וטובות מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות לאשר להם עינים פקוחות ואזנים קשובות. בראשונה אמר כשיהיה לשון התלמוד נאמרו לו למשה איך נאמר בדבר שהוא מדרבנן שהוא בכלל המניין הזה. ואמנם בעל ההלכות אינו גורם כן אבל צנוסחא שלו מלאתי כתוב דרש ר' שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מלות נלעוו ישראל. והלשון הזה יכול כל מה שנלעוו אפילו מדרבנן, וצמלות של דבריהם או מצרכים אשר קדשנו צמלותיו ולונו. ומ"מ אפילו לפי הגססחאות שכתוב בהם נאמרו למשה מסיני אינו דבר רחוק ונפלא להביא בכללן מיעוט מלות שלדבריהם משלשה טעמים.

שו"ת מעשה נסים (סימן א)

אמר מורנו ורבנו ואדוננו אברהם בן אדוננו גאוננו מורנו ורבנו משה אור העולם קדוש ה' זק"ל. התבוננתי על קושיות הדרת כג"ק מרנא ור' דניאל החכם האדיר, אשר גלה לו השם הנסתרות, והתיר לו המנעולים בספר המצות... כבר הקדים ז"ל בשורש הראשון, כי מצות דרבנן לא ימנו בכלל המצות, והביא ראיה באמרם תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני, וחייב מזה להפיל [מן המנין] כל מה שלא נתבאר בפירוש בכתוב, והקשה על מי שמנה קריאת ההלל ובקור חולים וניחום אבלים והלבשת ערומים... ואני רואה בעניות דעתי, כי לא יתחייב זה מדבריהם, כי הם לא אמרו כי אם תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני, ולא אמרו תרי"ג מצות כתב לנו משה בתורה, וכבר כלל הדבור בזה כל מה שהיא הלכה למשה בסיני, ולא הוציאו אלא התקנות והגזירות, אשר הוקבעו, כמו עירובין, וידים, וגזירות דיוסי בן יועזר, ודשמעון בן שטח ותלמידי שמאי והלל. ומה שהוא ממינם...

וכן מאמרו [של הרמב"ם] ז"ל בשרש השני, כי אין ראוי למנות כל דבר שנלמד בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, או ברבוי, ואף כי הוא ז"ל לא ירחיק, כי י"ג מדות הל"מ, ושאר היוצא מדרכיהם הל"מ, אבל מה שנוכל לסמכו לאחד מהמדות נקראהו דאוריתא, ומה שלא יתכן לנו להסמיכו באחד המדות נקראהו הל"מ, ר"ל הלכה לבד. וראוי אז, כי כל מצוה, אשר נלמדה באחת מהמדות והיתה גוף מצוה נמנה אותה, מפני כי נאמרה למשה בסיני, אך אם היתה חלק מצוה אין ראוי למנותה, ... אמנם כאשר נמצאם, כי המה המציאו גוף מצוה באחד מ"ג מדות ראוי למנותם...

התשובה, אמנם חשבת - יהדרך האל - באמרם ז"ל תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני, כי המה רצו בזה כל מה שנאמר לו למשה בסיני, ועל כן יכלול המאמר כל מה שהוא הלכה למשה בסיני, והמחשבה הזאת לא נכונה, ודבור לא יתקיים. כי לפי מחשבתך לא יתכן לברר קצתם מקצתם, אבל נתחייב לפי זה למנות כל דין אשר שרשו מקובל מאדון הנביאים ע"ה, ויתוסף א"כ כל מצות דרבנן, זולת התקנות והגזירות, על מנין אשר מנאו [הרמב"ם] ז"ל, כי אינני חושב כי אתה תדמה, שראוי למנות המקובל ולדחות המפורש. וכבר נעמיד החלוקה על שלש חלוקות, וזה, כי מאמרם ז"ל תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני לא ימלט משיהי' הרמז להמפורש ומה ששייגה זולת המקובל, או למקובל זולת המפורש, או לשניהם יחד. ואמנם החלוקה האחת, שיהיה הרמז להמקובל זולת המפורש, לא אראה כי מי שיש לו ציור שלם בדמיונו יחשוב כזה: ואמנם החלוקה השנית, והוא שיהיה הרמז להמפורש והמקובל יחד, זה לא יתכן, כי העמידו המספר על תרי"ג, אשר הוא המפורש, ואשר ישיגהו ויספיק במנין הזה כי כאשר בארם [הרמב"ם] ז"ל, ואשר יעבור על זה למותר המה במנין. ולא תשאר א"כ אלא חלוקה אחת, והוא אשר יהיה הרמז להמפורש ואשר ישיגהו כשטת [הרמב"ם] ז"ל, וזה היקש ברור ומופת חותך להמבין דרכי ההיקש ויודעם. ומהשורש הזה יתבאר בטול כל או רוב קושיותיך על השרשים האלה וענפיהם, אשר לא ידע תועלתם ואמיתתם אלא בעל שכל רב.